

CONVORBIRI LITERARE

FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867

Redactor șef: Cassian Maria SPIRIDON

„Fericirea este genetică, m-am născut cu gena fericirii”

- dialog cu scriitorul Vasile ANDRU

Nicolae Popescu. Povestea incredibilă a unui geniu al matematicii românești

- Iolanda MALAMEN în dialog cu Elena Liliana POPESCU

Poezie: Gheorghe GRIGURCU

Basarab NICOLESCU - 70:

Ana Maria BOTNARU, Irina DINCĂ

Virgil NEMOIANU: Andrei Marga

Irina MAVRODIN: Despre eseu critic

Maria CARPOV: Din laboratorul unui tânăr romancier

Elvira SOROHAN: Vintilă Horia - Jurnal de exil

Nicolae STROESCU STÎNIȘOARĂ: Ronald Reagan văzut
nu numai dinspre Occident

Alexandru ZUB: Erudiția în slujba istoriografiei: D. Ciurea

Antonio PATRAȘ: Bătălia pentru roman

Ioan HOLBAN: Lume muiată în suc gastric și tinctură onirică

Radu VOINESCU: Un Stonehenge poetic

Liviu GRĂȘOIU: Revenirea ca destin

Doris MIRONESCU: Cinematograf și panopticum...

Margareta DUMITRESCU: Debutul Anei Blandiana

Elena VULCĂNESCU: La un portret inedit...

Ioan BUDUCA: Pistis și gnosis

Gheorghe FEDOROVICI: Un strigăt tare

Carmelia LEONTE: „Frumusețe străină am văzut”

Dragoș COJOCARU: Pacificatorul în Orașul Îngerilor

Cronica literară: Cristian LIVESCU, Constantin DRAM, Dan MĂNUCĂ

Comentarii critice: Adrian Dinu RACHIERU, Vasile SPIRIDON,

Daniela PETROȘEL

Actualitatea literară: Emanuela ILIE, Șerban AXINTE,

Adrian G. ROMILA

Martie 2012, Nr. 3 (195)

BASARAB NICOLESCU

ȘI VISUL TRANSDISCIPLINARITĂȚII SAU DESPRE OMUL UNIVERSAL ÎN SECOLUL XXI

Ana-Maria BOTNARU

Cenușa folosește cuiva? Și chiar dacă n-ar folosi, există o plăcere intrinsecă în ardere. Și în această experiență, ireversibil unică, modalitatea rațională optimă de acțiune pare aceea de a fi universal, în sens umanist.

Basarab Nicolescu

Ce este *De la Isarlık la Valea Uimirii*?¹ În mod esențial, un act de generozitate: cu o simplitate adâncă și luminoasă, Basarab Nicolescu ne pune sub ochi, de-a lungul a câteva sute de pagini, un destin împlinit – al său. Și ne invită *pe cale*: să citim, să privim cu ochii minții, să ne mirăm, să medităm și să înțelegem. Fie că urmărește acest lucru, fie că nu, gestul său este cel al unui inițiat: nu caută să seducă, ci să arate și să dăruiască.

Într-o lume care amenință să dispară prin fărâmițare (există astăzi peste 8.000 de discipline academice și, după o butadă celebră, omul contemporan știe „din ce în ce mai mult despre din ce în ce mai puțin“, pînă va ajunge să știe „totul despre nimic“...), Basarab Nicolescu refuză deopotrivă pesimismul și paseismul. Nici lamentarea sterilă în fața neajunsurilor prezentului, nici exaltarea – la fel de sterilă – a frumuseților trecutului nu reprezintă o soluție.

Fizicianul-filosof propune lumii de astăzi un ideal și o salvatoare Arcă a lui Noe, un concept-cheie: *transdisciplinaritatea*. Fără a îndrăzni să rezumăm gândul ardent al unei vieți, punctăm, în folosul cititorului, câteva linii de forță ale universului transdisciplinar: dreptul la autocunoașterea destinului spiritual, dubla transcendență a omului (interioară și exterioară), existența unor diferite niveluri de percepție, „gouvernate de legile transcendente ale evoluției conștiinței“, și a unor diferite niveluri de realitate, „gouvernate de legi

naturale și de logici diferite“, cercetarea transdisciplinară – „nouă viziune a unității în mod fundamental deschisă și a pluralității înfinit complexă a nivelurilor de percepție și a nivelurilor de realitate“, ea implică „o dimensiune verticală, orientată către o realitate multireferențială și multidimensională“.

Transdisciplinaritatea „exclue întoarcerea formală la o ideologie, religie sau filosofie preexistente, deschizîndu-se totodată către esența tuturor tradițiilor existente“. Educația transdisciplinară „reevaluează rolul intuiției originare, a imaginației, a sensibilității și a corpului în transmiterea cunoștințelor destinate să locuiască într-un suflet și într-un corp“. Atitudinile fundamentale ale viziunii transdisciplinare sînt „rigoarea, deschiderea și toleranța“.

În fapt, trans-disciplinaritatea devine nucleul unui univers conceptual; autorul și semnatarii *Cartei Transdisciplinarității (bis) destinată Cercului Interior al Marelui Joc Transdisciplinar* se joacă, la modul foarte serios, cu o mulțime de concepte dacă nu înrudite, oricum convergente, toate trimițînd către complexitatea realității – transistoricului, transtemporalului, transreligiosului, transculturalului, transnaționalului, transcosmicului, transpoeziei, transpersonalului, transliteraturii, transrealității. „Cheia de boltă a transdisciplinarității este unificarea semantică și operativă a accepțiunilor între și dincolo de discipline“.

Cartea pe care o aveți în față rememorează, cu detalii precise și savuroase, o inițiere și un drum – reperele, captivante pentru oricare cititor, indiferent de vîrstă, sînt trei: *ctitorii* (Lucian Blaga, Ion Barbu, Mircea Eliade, Carl Gustav Jung, Wolfgang Pauli, Stéphane Lupasco, Eugène Ionesco,

Benjamin Fondane, Cioran), *mentorii* (Anton Nicolescu, Ion Grigore, Aspasia Vasiliu, Alexandru Rosetti, Werner Heisenberg) și *prietenii* – așezați, așa cum se cuvine, sub semnul miracolului (pictorii Lima de Freitas, Mircea Dumitrescu și Victor Cupșa, scriitorii L.M. Arcade, Vintilă Horia, sculptorul Victor Roman, poezii Mircea Ciobanu, Cezar Ivănescu, Stelian Oancea și Roberto Juarroz, criticul de artă Rene Berger, regizorul Andrei Șerban, criticul literar și academicianul Eugen Simion, filosoful Michel Camus, traducătorul și poetul André Chouraqui).

Capitolul care dă titlul primului volum, „Interferențe spirituale“, oferă omului (post)modern o imagine clară și lipsită de condescendență despre omul renașcentist. Căci Basarab Nicolescu este un spirit renașcentist: vastitatea cunoștințelor și a preocupărilor sale ne lasă muți de uimire. Și ne arată ce am pierdut în ultrarapidul și hipertehnologizatul secol XXI.

Care sînt deci interferențele spirituale, elementele afine cu gîndirea și opera lui Basarab Nicolescu? Așadar: conceptul de „niveluri de realitate“ are un precursor într-un text inedit al fizicianului *Werner Heisenberg* („Manuscrisul de la 1942“); în nuvela *Pe strada Mîntuleasa*, *Mircea Eliade* „demonstrează că perioada stalinistă este o cădere vertiginoasă însoțită de pierderea memoriei istorice, de o degenerare și distrugere a miturilor fundamentale, constitutive, vitale, de dezagregare a spațiului spiritual românesc“; opera lui *Peter Brook* și concilierea contrariilor – „reprezentarea teatrală, gîndirea tradițională, gîndirea științifică: o asemenea îmbinare este probabil neobișnuită, dar în mod cert nu este întîmplătoare“; *René Daumal*, precursor al transdisciplinarității – un destin enigmatic și exemplar deopotrivă: „omul revoltat“ – „omul ars“ – transpoezia – adevărul; aspecte inedite despre întîlnirea dintre două personalități excepționale care au marcat istoria intelectuală a secolului XX – *G.I. Gurdjieff* și *Constantin Brîncuși*; prefața la volumul „Patimile“ semnat de poetul *Mircea Ciobanu*; prefața la volumul „Imperiul“, aparținînd poetului *Horia Stamatu*; despre picturile lui *Silviu Oravitzan*, Basarab Nicolescu afirmă că „în anumite condiții ale luminii ambientale, [ele] se aprind, animate de o ciudată pulsație care pătrunde

în interiorul meu declanșînd o lumină organică și o senzație de căldură, însoțite de o profundă pace interioară, cum numai rugăciunea sau meditația pot genera“; un elogiu adus lui *Alexandru Proca* – fondatorul școlii franceze moderne de fizică teoretică; *Pompiliu Crăciunescu* și transliteratura: reinterpretarea operei eminesciene prin prisma triadei „poezie – metafizică – epistemologie“; opera lui *Claude Louis-Combet* și recăpătarea încrederii în cuvinte; un elogiu adus sociologului *Edgar Morin* care se distinge în cultura franceză prin aceea că „ia în serios, pe plan filosofic, știința modernă“; un entuziast text de întîmpinare la teza de doctorat în teologie a fizicianului *Thierry Magnin*, demers de cercetare a cărui originalitate este aceea „de a situa dialogul între oamenii de știință și credincioși în contextul *filosofiei morale*“; *Sarane Alexandrian* și celebra sa monografie despre Victor Brauner; *Jean-François Malherbe* și „confruntarea între Parmenide și Heraclit“ sau „problema somnului și a trezirii“, iar în limbaj transdisciplinar, „confruntarea dintre terțul exclus și terțul inclus“; *Adonis* și proiectul acestuia de a scrie o Divina Comedie arabă, adică „a dezvoltării, prin creația poetică, ceea ce se găsește între culturi, în inima lor și dincolo de orice cultură“.

Basarab Nicolescu se mișcă la fel de natural în fizica particulelor elementare, dar și în istoria fizicii, în poezia românească și în cea universală, în filosofie, istorie, artele plastice și artele spectacolului.

Dintre români, se simte afin cu *Mircea Eliade*, *Stéphane Lupasco*, *Horia Stamatu*, *Silviu Oravitzan*, *Alexandru Proca*, *Pompiliu Crăciunescu*, *Vintilă Horia* și *L.M. Arcade*. Aspecte inedite sau ignorate din opera lor ies la iveală în paginile cărții sale.

Periplul niculescian printre cărți și personalități, epoci și stiluri, idei filosofice și teorii științifice este fascinant. De obicei, asemenea apropieri, suprapuneri și întrepătrunderi au darul să-l deruteze pe cititor. Dar Basarab Nicolescu este limpede, convingător și chiar prietenos cu cititorul nespecialist, și asta fără a coborî nicio clipă ștacheta (fie sub raportul formei, fie, cu atît mai puțin, al conținutului – chiar și episoadele anecdotice, destul de numeroase, au un tîlc filosofic...).

Vă întrebați, de pildă, ce pot avea în comun un fizician laureat al Premiului Nobel (Werner Heisenberg), un istoric al religiilor care a revoluționat disciplina sa (Mircea Eliade), un regizor faimos (Peter Brook), un inițiat (G.I. Gurdjieff), un pictor (Silviu Oravitzan), un sociolog cu deschideri filosofice (Edgar Morin), un preot savant (Thierry Magnin), un poet transcultural și transreligios (Adonis)...? E simplu: aceștia toți ilustrează, prin viața și opera lor, conceptul de *om universal*, pasionat de idei și însetat de cunoaștere. Niciunul dintre ei nu și-a limitat căutările și aspirațiile la domeniul pe care îl ilustrează cu excelență.

Secolul nostru, dominat de fragmentare, hiper-specializare, goană după eficiență și profit cu orice preț, a ajuns la răscruce; prin conceptul de *transdisciplinaritate*, Basarab Nicolescu ne amintește de frumusețea întregului și ne avertizează că dogmatismul, aroganța și lipsa de toleranță pot naște conflicte al căror potențial distructiv este imprevizibil și incalculabil: pericolul este cât se poate de real. „Transdisciplinaritatea încearcă să creeze condițiile dialogului. Dialogul nu există încă, într-adevăr. Toleranța nu există încă. În sensul acesta, e o muncă imensă, trebuie să fim realiști. Fără această toleranță, după umila mea părere, specia noastră va dispărea, va fi imposibil să stăvilim ceea ce noi numim «războiul civilizațiilor», «războiul religiilor». E o situație explozivă, în fond. [...] Ajung câțiva nebuni, câțiva despoți (politici sau nu, religioși sau nu) ca să distrugă planeta... în numele binelui, întotdeauna distrugerea s-a făcut în numele binelui. Transdisciplinaritatea vizează dialogul pentru supraviețuire”.

Demersul transdisciplinar „nu caută să înglobeze mai multe discipline, ci să deschidă toate disciplinele către ceea ce au în comun și ceea ce se află dincolo de granițele lor“. Fără a fi scop în sine, transdisciplinaritatea este un mijloc; mai

exact, o *metodologie*. Dar ea poate fi, la fel de bine, un mod de a vedea lumea și o *concepție de viață*. Ceea ce ar îndepărta pericolele de care pomeneam anterior. Miza nu este deci (doar) filosofică sau științifică, ea este existențială...

De la Isarlık la Valea Uimirii continuă, în volumul al doilea, cu un mozaic de eseuri, conferințe, interviuri și dezbateri în care melanjul între științific și spiritual, între cele văzute și cele nevăzute este deopotrivă solid și elegant, ceea ce contrazice mult trîmbișatul divorț al celor două.

Nivelurile de Realitate (o superbă pledoarie pentru complexitatea, ignorată astăzi, a lumii și a omului); dimensiunea a patra (timpul); întrebări esențiale despre Univers; ortodoxia și atitudinea transreligioasă; originea creștină a științei moderne; Cîntarea Cîntărilor; neo-ateismul contemporan (derivat din pretenția frauduloasă a științei de a deveni singura modalitate de descifrare a complexității lumii, dar și o nouă religie – lipsită de Dumnezeu, firește...); farmecul cosmopolit, multicultural și multireligios al Clujului; Extremul Occident (California) și mișcarea New Age; Vaticanul și reabilitarea lui Galileo Galilei; note despre imaginație, imaginar și imaginal – iată tot atîtea motive să acceptați invitația lui Basarab Nicolescu la o călătorie culturală propusă în paginile celui de-al doilea volum al cărții sale.

Piesa de rezistență a primei secțiuni mi se pare a fi mărturia intitulată „O experiență fundamentală“ – „în 19 noiembrie 1989 spre orele 16, aproape de Notre-Dame, la Paris, s-a produs ceea ce îndrăznesc să numesc experiența mea fundamentală. Acord atîta exactitate acestei date pentru că o consider ziua adevăratei mele nașteri. Din această pricină, am mereu o tresărire de surpriză și amuzament atunci cînd mi se vorbește de vîrsta mea biologică. Nu cred că se poate vorbi de o

experiență de iluminare, cu toate că lumina a jucat aici un rol important. Tot ce pot spune este că a fost vorba de o percepție obișnuită, dar intensificată la un grad de neimaginat“.

În ciuda prudenței fizicianului-filosof, experiența relatată are toate datele unui episod de tip „iluminare“ (buddhismul zen o numește *satori*), fapt confirmat câteva rînduri mai încolo de două afirmații complementare: „Am fost străbătut de certitudinea că totul e fals“ și „nu am resimțit nicio tulburare în fața acestei afirmații radicale, nu am făcut nicio judecată raportată la situația noastră insuportabilă. Dimpotrivă, m-a încercat o bucurie fără nume în fața evidentei frumuseți a lumii“.

Cealaltă secțiune a volumului secund, „Fragmente“, reunește numeroase interviuri pe care autorul le-a acordat de-a lungul timpului în presa românească și internațională și unde explică pe larg concepte precum „niveluri de Realitate“, „transdisciplinaritate“, „atitudine transdisciplinară“. Basarab Nicolescu rememorează momentele cheie ale nașterii și extinderii mișcării transdisciplinare la nivel global: Colocviul „Știința în fața frontierelor cunoașterii“ (Veneția, 1986), Congresul „Știință și tradiție: perspective transdisciplinare pentru secolul XXI“ (Paris, 1991), Primul Congres Mondial al Transdisciplinarității (Convento da Arrábida, Portugalia, 1994), Congresul Internațional „Ce fel de Universitate pentru mâine? Către o evoluție transdisciplinară a Universității“ (Locarno, 1997), al doilea Congres Mondial al Transdisciplinarității (Brazilia, 2005).

Dar secțiunea interviuri poate servi, la fel de bine, ca breviar de înțelepciune... Iată:

„Prostia este un fel de accident metafizic haotic, care este foarte greu de extirpat, cu toată evoluția omenirii, cu toată evoluția binelui“.

„Eu am afirmat deseori că fizica cuantică poate fi învățată la școala elementară“ (de unde se vede că Basarab Nicolescu este *foarte* optimist...)

„Era o singură încăpere, la primul etaj, în care bunica mea îmi spunea că e interzis să merg. Mirosea foarte frumos în acel loc, acolo era o crescătorie de viermi de mătase. Cum de mic nu mi-au plăcut lucrurile interzise, am intrat bineînțeles în acea camera: spre surpriza mea, am găsit una dintre cele mai extraordinare biblioteci pe care le-

am văzut în viața mea. Erau acolo cărți, manuscrise, letopisețe din Evul Mediu românesc, monezi de aur. A fost șocul care probabil mi-a determinat pasiunea pentru cărți“.

„S-a mers prea departe cu deconstrucția, cu dispariția fundamentelor, cu jocurile combinatorii, cu formalizarea ființei umane, cu relativismul radical. Fără sens omul moare. Foamea de sens este mai aprigă ca foamea de hrana terestră“.

„Spiritul nu se măsoară în kilograme. Eminescu, Ion Barbu au intrat de mult în universalitate. Propaganda nu este o soluție“.

„Moda filosofică este a afirma că Adevărul nu există. Nu ar exista decît adevăruri schimbătoare pe care noi le fabricăm conform voinței și puterii noastre. Această atitudine nu mi se pare doar extrem de nocivă, dar și prostescă, nejustificată“.

„Pentru mine credința fără știință este ca un surd, iar știința fără credință este ca un orb. Pentru ca orbul să vadă și surdul să audă, trebuie să dialogheze. Ce vreau să spun cu asta? Știința este limitată prin metodologia sa; este, spre exemplu, oarbă la valori. Credința, dimpotrivă, este slujitoare a valorilor. Dar religia este surdă la natură. Natura este o putere a lui Dumnezeu care ni se oferă nouă, oamenilor, pentru a-L înțelege mai bine“.

Și exemplele ar putea continua...

De la Isarlık la Valea Uimirii este, dacă vreți, povestea unui vis: reconcilierea Tradiției cu modernitatea, a științei cu religia, a viitorului cu trecutul, în încercarea omului de a-și regăsi plenitudinea și esența. Fizicianul-filosof Basarab Nicolescu ne transmite un mesaj al speranței: viitorul depinde de noi. Transdisciplinaritatea este o cale spre împlinirea acestui vis.

Cu toată vastitatea intelectuală și spirituală pe care o ilustrează și o propune, cartea pe care o aveți în față se citește cu ușurință și cu plăcere, asemenea unui roman de aventuri. Doar că aici e vorba de aventura spiritului...

Notă:

1. *De la Isarlık la Valea Uimirii*, volumul I – „Interferențe spirituale“, volumul II – „Drumul fără sfârșit“, Curtea Veche Publishing, București, 2011.

BASARAB NICOLESCU

PE DRUMUL FĂRĂ SFÎRȘIT

ÎN CĂUTAREA SENSULUI

Irina DINCĂ

*De la Isarlîk la Valea Uimirii*¹ poartă semnele unei duble orientări, fiind deopotrivă retrospectivă și prospectivă, cu o față orientată înspre istoria nescrisă a transdisciplinarității, rememorând momente-cheie și reconstituind genealogii spirituale, și cu o alta deschisă spre potențialitățile infinite înscrise în viziunea transdisciplinară, promisiuni în așteptarea unor împliniri viitoare. O primă miză a acestei cărți multidimensionale este una sintetică, ea constituind o adevărată propedeutică la corpusul metodologic transdisciplinar, o interfață a studiilor anterioare ale lui Basarab Nicolescu, trepte în configurarea unei viziuni coerente și integratoare asupra Realității. În continuare, câteva exemple grăitoare.

Eseul *Ion Barbu – aspecte transdisciplinare ale operei* din primul volum, *Interferențe spirituale*, se construiește în prelungirea viziunii vădit transdisciplinare din *Ion Barbu – Cosmologia „Jocului secund*², studiul de debut, din 1968, aducând în plus câteva completări incitante, prin câteva incursiuni hermeneutice revelatoare, precum cea a ternarului Ion Barbu – EL GAHEL – Dan Barbilian.

Densul studiu care deschide cel de-al doilea volum al cărții *De la Isarlîk la Valea Uimirii*, cu titlul *O descoperire surprinzătoare – nivelurile de Realitate*, se dovedește a fi un incitant îndreptar pentru viziunea din *Noi, particula și lumea*³, reluând într-o formă concentrată corpusul de principii și concepte care stau la baza mecanicii cuantice și, implicit, a constructului teoretic din studiul din 1985 – discontinuitatea, cauzalitatea globală, neseparabilitatea, indeterminismul, îndrăznind un salt din limbajul matematic al fizicii clasice în limbajul cuantic, încarnare lingvistică a *terțului inclus*.

Premisa care a stat la baza argumentației din *Știința, sensul și evoluția – Eseu asupra lui Jakob Böhme*⁴, cea de-a treia carte a lui Basarab Nicolescu, publicată în 1988 – originea creștină a științei moderne – este reluată în eseul cu acest titlu din cel de-al doilea volum, *Drumul fără sfârșit*, condensând, în lumina unei lecturi ulterioare publicării studiului despre Jakob Böhme, nucleul interpretativ din monografie, descoperind inspirația directă a cosmologiei böhmiene din dogmele creștine ale Întrupării și Treimii.

Următoarea carte a lui Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*⁵ (1994), ia naștere în urma unei experiențe fundamentale, rememorate în paginile cărții *De la Isarlîk la Valea Uimirii*, în eseul cu acest titlu – *O experiență fundamentală* –, considerate de autor adevărata lui naștere, o *a doua naștere*, provocând o trezire a conștiinței și o auto-transcendere. În plus, triada modernitate – post-modernitate – cosmodernitate se va regăsi în finalul celui de-al doilea volum, *Drumul fără sfârșit*, în dezbaterea *Cosmodernitate* (găzduită de Centrul de Cercetare a Imaginarului „Phantasma”, condus la Cluj-Napoca de Corin Braga), prezentarea și intervențiile lui Basarab Nicolescu venind în continuarea și completarea potențialităților conceptuale înscrise în fulgurațiile corepondente din *Teoreme poetice*⁶.

Preambulul teoretic din *Transdisciplinaritatea. Manifest*⁷ (1996) se deschide spre o largă paletă de aplicații practice ale transdisciplinarității, sistematizate și în *Carta Transdisciplinarității*, redactată și adoptată în 1994, la Convento da Arrábida: *transculturalul, transnaționalul, transreligiosul, educația transdisciplinară, economia transdisciplinară, etica transdisciplinară, trans-limbajul,*

trans-Istoria, transumanismul, atitudinea transdisciplinară. Toate aceste fertile raze de iradiere ale transdisciplinarității și-au găsit încarnarea în spirite vizionare ce l-au însoțit pe Basarab Nicolescu în temerara sa aventură transgresivă, iar portretele reconstituite empatic, cu emoție vibrantă și finețe analitică, ale acestor coparticipanți la *Marele Joc al Transdisciplinarității* alcătuiesc una dintre cele mai luminoase constelații de eseuri reunite în *De la Isarlık la Valea Uimirii*.

În fine, monografia publicată în 2009, *Ce este realitatea? Reflecții în jurul operei lui Stéphane Lupasco*⁸, deschide un subtil și fertil dialog trans-temporal, ale cărui reverberații se regăsesc în *De la Isarlık la Valea Uimirii*, de pildă în capitolele și interviurile dedicate lui Ștefan Lupașcu. Mai presus chiar decât aceste trimiteri explicite, modelul ideatic lupascian este integrat în viziunea nicolesciană care străbate și paginile celor două volume ale acestei cărți, vizualizat în diagrama *Transrealității*, care condensează nucleul transconceptual al gândirii nicolesciene.

Așadar, evocările și mărturisirile din textura acestei cărți reînnoadă fire invizibile ce unesc toate cărțile lui Basarab Nicolescu în vaste *rețele de rețele* cognitive, ale căror noduri ideatice sînt (trans)concepțiile cheie ale transdisciplinarității: terț inclus, nivel de Realitate, complexitate, interacțiunea Obiectului și Subiectului transdisciplinar, Terț Ascuns etc. În acest context, o altă miză a cărții *De la Isarlık la Valea Uimirii* este cristalizarea unui model coerent al Transrealității și limpezirea luminoaselor sale noduri transconceptuale.

Logica terțului inclus teoretizată de Ștefan Lupașcu, spre deosebire de cel de-al treilea principiu al logicii aristotelice, al terțului exclus, recunoaște existența unui al treilea termen, T, care este în același timp A și non-A (exemplul la îndemînă: entitatea cuantică – în același timp particulă și undă, fără a fi nici doar particulă, nici doar undă). Terțul inclus reprezintă unul dintre cei trei piloni pe care este fundamentată transdisciplinaritatea, alături de nivelurile de Realitate – un nivel de Realitate însemnînd „un ansamblu de sisteme aflate mereu sub acțiunea unui număr de legi generale” proprii, inadecvate celorlalte niveluri de

Realitate existente – și complexitatea lumii, dezvăluind o structură deschisă, *gödeliană*, a Realității. Viziunea transdisciplinară implică existența unor straturi de discontinuitate ce separă radical fiecare nivel de Realitate de cel imediat anterior, respectiv următor, transgresiunea fiind posibilă doar printr-un salt prin mijlocirea „logicii verticale”⁹ a *terțului inclus*.

Dar mai există un alt terț chiar în miezul viziunii nicolesciene a Transrealității: *Terțul Ascuns*. Terțul Ascuns joacă un rol vital în interacțiunea dintre *Obiectul transdisciplinar* – macrocosmosul, „ansamblul nivelurilor de Realitate și zona sa complementară de non-rezistență” – și *Subiectul transdisciplinar* – microcosmosul interior, „ansamblul nivelurilor de percepție și zona sa complementară de non-rezistență”. Prin zona de transparență absolută sau de non-rezistență (care scapă încercărilor noastre de raționalizare, de reprezentare, descriere, formalizare matematică ori conceptualizare), Terțul Ascuns face posibilă comunicarea dintre fluxul de informație ce străbate lumea exterioară și fluxul de conștiință ce traversează universul interior, mijlocind comuninea invizibilă a Obiectului cu Subiectul. În acest fel, după cum mărturisește chiar Basarab Nicolescu într-un interviu din cel de-al doilea volum din *De la Isarlık la Valea Uimirii*, „vizibilul conlucrează cu invizibilul”, terțul inclus, cel vizibil, logic și raționalizabil se dovedește a fi o interfață a Terțului Ascuns, cel invizibil, translogic și transrațional, întrucît, după cum intuiește René Daumal, „Poarta invizibilului trebuie să fie vizibilă”¹⁰.

O altă miză a cărții *De la Isarlık la Valea Uimirii* se întrezărește dincolo de această *sperată poartă*: dezvăluirea tîlcului ascuns al prietenici, *celebrarea terțului veșnic prezent*. Volumul I al acestei cărți, *Interferențe spirituale*, ar putea purta ca motto o străfulgerare în spiritul intuitiv al teoremelor poetice: „În lungul drum către tine însuși, de explorat e mai curînd Celălalt, cu infinitul ființei sale.” Dubla întîlnire, cu Sine și cu Celălalt, este așezată sub semnul barbian al Oglinzii, prin mijlocirea unor întîlniri exemplare, a unor dialoguri revelatoare și a unor prietenii și afinități spirituale, aceste reflectări catalitice aducînd o limpezire a propriei viziuni asupra Realității.

Prima parte din *Interferențe spirituale, Citorii*, este un omagiu adus personalităților tutelare, deschizători de drumuri în poezie, filosofie sau știință și *precursori ai transdisciplinarității* – Lucian Blaga, Ion Barbu, Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Benjamin Fondane, Ștefan Lupașcu. Ei au jucat rolul unor *modele de transgresiune*, depășind complexul românesc al marginalității lingvistice și culturale, impulsându-l pe Basarab Nicolescu în descoperirea propriei meniri, de promotor al transdisciplinarității, definite sugestiv drept *transgresare generalizată*, în căutarea a ceea ce se află, în același timp, *înăuntrul* granițelor disciplinare, *între* discipline și *dincolo* de orice disciplină, năzuind spre unitatea cunoașterii.

A doua parte a primului volum din *De la Isarlik la Valea Uimirii* este închinată *mentorilor* care au participat la autodescoperirea vocației transdisciplinare a lui Basarab Nicolescu, asumându-și rolul de catalizatori ai unei adevărate *inițieri prin cultură*: dascălul Ion Grigore, profesorul Alexandru Rosetti, dar și Anton Nicolescu, tatăl său, și Werner Heisenberg, considerat de Basarab Nicolescu fratele său spiritual.

Calupul de eseuri adunate sub titlul *Permanentul miracol al prieteniei* se găsește într-un subtil sistem de idei comunicante cu ultima parte a volumului, *Interferențe spirituale*, intercalând portretele unor coparticipanți la temerarul proiect al transdisciplinarității cu cele ale unor poeți, artiști sau oameni de știință cu solide afinități ideatice cu personalitatea complexă a lui Basarab Nicolescu, actualizându-i potențialitățile înscrise în propriul destin. Basarab Nicolescu are uimitorul dar de a aduce *împreună*, sub vraja bucuriei și a speranței pe care o emană prezența sa solară, de a arcului, sub imboldul transgresiunii, *punți* peste și *dincolo* de orice bariere separatoare, fie ele disciplinare, culturale, lingvistice sau religioase, de a împărtăși energia degajată de flacăra sa lăuntrică și de a o focaliza într-o nesfârșită căutare transpersonală a *Sensului*.

Sub tonica oblăduire a lui Basarab Nicolescu, *Marele Joc al Transdisciplinarității* iradiază, prin focul interior al co-participanților implicați, o pluralitate complexă de raze de acțiune, străfulgerări ale uneia și aceleiași lumini a lui *trans*: coautorul

mărturisirii pe două voci din *Rădăcinile libertății*¹¹, poetul și criticul literar Michel Camus trasează două sensuri complementare ale transdisciplinarității: *transpoeticul* și *transpoliticul*, la întretăierea vieții intime cu viața socială; destinele pictorului Lima da Freitas și al criticului de artă René Berger sînt conturate sub semnul *transesteticii*; *hermeneutica transdisciplinară* a lui Pompiliu Crăciunescu¹² luminează orbitele *transliteraturii* lui Vintilă Horia; triada de eseuri despre André Chouraqui, Thierry Magnin și Adonis reprezintă o exemplară aplicare a dialogului *transcultural* și *transreligios*; înțînirea cu Roberto Juarroz a prilejuit căutările unui *translimbaj* în prelungirea *atitudinii transdisciplinare*; colaborarea cu Edgar Morin și Jean-François Malherbe catalizează eforturile implementării unei *educații transdisciplinare*, respectiv a unei *etici transdisciplinare*.

Miza cea mai ascunsă, dar și cea mai profundă a mărturisirii din *De la Isarlik la Valea Uimirii* se întrevede de abia dincolo de orizontul apropiat și totuși intangibil al *Drumului fără sfârșit*: vom descoperi cu uimire cum în autoportretul spiritual al lui Basarab Nicolescu se oglindește chipul ascuns al *căutătorului de Adevăr* adormit în fiecare dintre noi, iar în *Transrealitatea* niculesciană se reflectă propria noastră lume, cu deconcertanta ei complexitate exterioară, cu uimitoarea ei bogăție interioară, cu *corola de minuni* a misterului ei inefabil.

Într-o reconstituire simbolică a itinerarului spiritual parcurs de Basarab Nicolescu, *Drumul fără sfârșit*, cel de-al doilea volum al acestei cărți, are ca punct de plecare o radiografiere a *Obiectului transdisciplinar*, alcătuit, prin eseurile și interviurile pe care le reunește, un amplu puzzle multidimensional ce configurează o imagine coerentă a unei Realități plastice, așa cum este ea înțeleasă de știința actuală. Explorarea fascinantei lumi cuantice i-a oferit lui Basarab Nicolescu un prielnic exercițiu de dezinhibare cognitivă, o trezire din somnul *micii rațiuni*, captive într-un singur nivel de Realitate, o activare a *rațiunii vii*, deschise spre o pluralitate de niveluri și o înțelegere a intuiției vizionare. În drumul său de la știință la conștiință, Basarab Nicolescu descoperă astfel plenitudinea

Subiectului transdisciplinar. Trezirea conștiinței coincide cu o „armonizare între mental, sentimente și corp”, o neîntreruptă *stare de veghe* care deschide conștiința spre *transconștient*. Periplul spiritual al lui Basarab Nicolescu prin, între și dincolo de știință și conștiință se deschide astfel spre transrațional și transreligios¹³, în zona inefabilă, ce scapă oricărei încercări de formalizare, a *trăirii* revelației, a experienței nemijlocite a misterului, a intuiției apofatice a *Terțului Ascuns*.

De la Isarlık la Valea Uimirii configurează destinul lui Basarab Nicolescu sub semnul *transmisiunii*. Portretele spirituale ale personalităților vizionare cu care acesta rezonază, cititori, mentori, prieteni sau colaboratori, integrează viziunea transdisciplinară într-un imperios proiect de *trezire* a conștiințelor, oferind o alternativă viabilă de asumare a *poli-crizelor* secolului XXI. Reflectările catalitice în oglinda convexă a *Celuilalt* din *Interferențe spirituale* sînt captate, prin fulgurațiile eseurilor și interviurilor din cel de-al doilea volum, în oglinda concavă a propriei interiorități. Neostenit *Căutător de Adevăr*, Basarab Nicolescu ne poartă pe *Drumul fără sfîrșit* al unei temerare *transgresiuni generalizate*, dincolo de barierele disciplinare ori culturale, într-o călătorie transculturală și transreligioasă de la interogațiile esențiale despre univers la străfulgerările conștiinței, spre miezul incandescent al *Sensului*.

Note:

1. Basarab Nicolescu, *De la Isarlık la Valea Uimirii*, Vol. I *Interferențe spirituale*, vol. II *Drumul fără sfîrșit*, Prefață de Irina Dincă, Editura Curtea Veche, București, 2011.

2. Basarab Nicolescu, *Ion Barbu – Cosmologia „Jocului secund”*, Editura pentru Literatură, București, 1968, Ediția a II-a Cuvînt înainte de Eugen Simion, Postfață de Pompiliu Crăciunescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.

3. Basarab Nicolescu, *Noi, particula și lumea*, Traducere de Vasile Sporici, Editura Polirom, Iași, 2002, Ediția a II-a Editura Junimea, Iași, 2007.

4. Basarab Nicolescu, *Știința, sensul și evoluția – Eseu asupra lui JAKOB BÖHME*, Prefață de Antoine Faivre, Traducere din limba franceză de Aurelia Batali, Editura Eminescu, București, 1992, Ediția a II-a Editura Vitruviu, București, 2000, Ediția a III-a Editura Cartea

Românească, București, 2007.

5. Basarab Nicolescu, *Teoreme poetice*, Traducere de L.M. Arcade, Prefață de Michel Camus, Editura Cartea Românească, 1996, Ediția a II-a Editura Junimea, Iași, 2007, *Théorèmes poétiques/ Teoreme poetice*, ediție bilingvă bibliofilă, tiraj 50 de exemplare, Biblioteca Metropolitană din București, 2009, viziune grafică și 13 ilustrații de Mircia Dumitrescu.

6. Vezi, de asemenea, Christian Moraru, *Cosmodernism – American Narrative, Late Globalization, and the New Cultural Imaginary*, The University of Michigan Press, Michigan, 2011. Teoremele poetice niculesciene despre *cosmodernitate* au constituit un incitant punct de pornire în teoretizarea unei noi paradigme culturale, într-o amplă incursiune hermeneutică în literatura americană a ultimelor două decenii, emblematică pentru „turnura cosmmodernă” coextensivă unei viziuni *relaționale*, transdisciplinare (Christian Moraru înțelege *trans* prin prisma lui *with*, „împreună cu”).

7. Basarab Nicolescu, *Transdisciplinaritatea. Manifest*, Traducere de Horia Mihail Vasilescu, Editura Polirom, Iași, 1999, Ediția a II-a Editura Junimea, Iași, 2007.

8. Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea? Reflecții în jurul operei lui Stéphane Lupasco*, Traducere de Simona Modreanu, Editura Junimea, Iași, 2009.

9. Mihai Șora, *Clipa și timpul*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005, p. 57: „Mai trebuie spus că, în timp ce logica orizontalei e o logică a disjuncției și a excluderii terțului, logica verticalei e una a conjuncției, a integrării și – evident – a terțului inclus”.

10. René Daumal, *Muntele Analog: roman de aventuri alpine, non-euclidiene și simbolic autentice*, Prefață de Basarab Nicolescu, Traducere de Marius-Cristian Ene, Editura Niculescu, București, 2009, p. 18.

11. Basarab Nicolescu, Michel Camus, *Rădăcinile libertății*, Traducere de Carmen Lucaci, Editura Curtea Veche, București, 2004.

12. Vezi Pompiliu Crăciunescu, *Terțul inclus și transliteratura în Basarab Nicolescu (editor)*, *La confluente a două culturi: Lupasco astăzi – Lucrările Colocviului Internațional UNESCO, Paris, 24 martie 2010*, Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 170-196 și Pompiliu Crăciunescu, *Vintilă Horia: transliteratură și realitate*, Traducere din limba franceză de Olimpia Coroamă, Prefață la ediția în limba română de Basarab Nicolescu, Editura Curtea Veche, București, 2011.

13. Vezi dovada vie a acestei deschideri, impresionanțele colecției coordonate de Basarab Nicolescu și Magda Stavinschi la Editura Curtea Veche, „Știință și Religie” și „Știință, Societate, Spiritualitate”.

BASARAB NICOLESCU, DE LA ISARLIK LA VALEA UIMIRII

Emanuela ILIE

HIEROGLIFELE POETILOR

La fel ca și două dintre cărțile mai vechi ale lui Basarab Nicolescu – *Rădăcinile libertății* (traducere din limba franceză de Carmen Lucaci, București, Editura Curtea Veche, 2004) și *În oglinda destinului. Eseuri autobiografice* (Editura Ideea Europeană, București, 2009) – cea mai recentă apariție editorială semnată de academicianul european, numită *De la Isarlik la Valea Uimirii* (Editura Curtea Veche, București, 2011), ar putea fi încadrată în categoria literaturii confesive, și nu în aceea a operei propriuzis științifice a acestuia. În realitate, însă, între aceste două secțiuni ale Operei basarabnicolesciene există raporturi atât de strânse și de egale, încât unui cititor sagace nu îi poate scăpa faptul că ele funcționează ca două fețe complementare ale aceluiași ansamblu. Nu puține sînt argumentele care atestă fluxul tematic dens, circulația ideologică practic comună. Chiar și acolo unde interfața textuală este asigurată de amintiri și reflecții succinte despre rolul unor personalități de excepție ale culturii noastre sau de notații conjuncturale cu miză recuperatoare, substratul discursului se raportează tot la nucleele tari ale transdisciplinarității: interacțiunea Subiect – Obiect, nivelurile de Realitate, terțul tainic inclus șcl. Filiația este, în câteva situații, stabilită de autorul însuși, alteori se luminează treptat, dovedind că fiecare fragment evocativ sau analitic este un simplu pretext pentru afirmarea unei/ unor idei directoare pentru metodologia transdisciplinară. Texte întregi exemplare, din această perspectivă, sînt ușor de găsit în fiecare secțiune a *Interferențelor spirituale*, primul volum din *De la Isarlik...: reconstituirea unui moment cheie „din viața mea spirituală”* prilejuit de *O vizită la Lančrăm în 1965* ori studiul extins, foarte bine documentat și ambițios în intenții, intitulat *Jung, Pauli și Lupasco în*

*fața problemei psihofizice*¹(în *Cititorii*); *Rugăciune pentru sufletul lui Heisenberg* (în *Mentorii*); *Michel Camus (1929-2003) și Marele Joc al Transdisciplinarității* (în *Permanentul miracol al prieteniei*); *Peter Brook și gândirea tradițională*² (în *Interferențe spirituale*) ș.a. Trebuie să admitem prin urmare faptul că, la fel ca și toate interviurile incluse în volumul al doilea, *Drumul fără sfârșit*, majoritatea capitolelor delimitate ca atare din *Interferențe spirituale* revin, într-o modalitate sau în alta, la cunoașterea complexă, mediată de transdisciplinaritate.

Dar nu numai în interiorul capitolelor din *De la Isarlik la Valea Uimirii* autorul însuși stabilește, după cum spuneam mai sus, filiația comună acelor două tipuri de texte proprii. Unui cititor vechi al operei lui Basarab Nicolescu nu îi poate scăpa faptul că însuși titlul ultimei sale cărți trimite la doi cronotopi esențiali analizați în primele sale volume. Termenul „Isarlik”, la fel ca ultimul cuvînt din *Joc secund*, „EL GAHEL”, se bucură de o analiză minuțioasă în prima carte, apărută înainte de plecarea savantului din România. Dacă, în întregime, „*Joc secund* este experimentarea în spațiul poetic și științific a proiectului unui nou umanism, pe care autorul *Jocului secund* îl numea umanism matematic”, dacă, altfel spus, „*Joc secund* este o bijuterie a transdisciplinarității”, cronotopul „Isarlik” are o funcție concretă, și anume: „Isarlikul se situează astfel în *universalitate și eternitate*, printr-un act poetic de insolit patriotism... Ceea ce a întreprins Lucian Blaga pentru reliefaarea virtuților fondului popular autohton, rural patriarhal în «Spațiul mioritic», este similar și se completează cu ceea ce a relevat Ion Barbu, cu mijloace atât de diferite, în «Isarlik», în privința influențelor orientale în spiritualitatea românească”.

După cum ne atrage însă atenția Basarab Nicolescu în studiul sintetic *Ion Barbu – Aspecte*

transdisciplinare ale operei, inclus în *De la Isarlík la Valea Uimirii*, nu trebuie să ne lăsăm copleșiți de sonoritățile balcanice și, implicit, de tentația de a raporta Isarlíkul ionbarbian exclusiv la Orient. Ce-i drept, majoritatea criticilor *Jocului secund* se grăbesc să îl trateze exclusiv ca pe o „geografie spiritualizată” sau „mitică”, uitându-i referentul cât se poate de real: „Cu toate acestea, numele «Isarlík» există la modul cel mai real cu putință. Isarlík (Hissarlik) desemnează locul pe care celebrul Heinrich Schliemann a descoperit ruinele Troiei. Unul dintre sensurile cuvântului «Hissarlik» este acela de «palat»”.

Celuilalt cronotop esențial conținut de peritextul ultimei cărți semnate de Basarab Nicolescu, *Valea Uimirii*, i se stabilește un rol esențial încă din debutul demersului transdisciplinar al autorului. Volumul *Noi, particula și lumea* (Editura Junimea, Iași, 2007) se deschide chiar cu un fel de parabolă ce avertizează, lucid, cititorul asupra inerentelor dificultăți presupuse de lumea cărții, punctînd în același timp singurul cod atitudinal propice înțelegerii unui asemenea univers al contrarietății, al paradoxului revelator. Ea se inspiră dintr-o povestire filosofică despre *Sfatul Păsărilor*, scrisă de un poet persan din sec. al XII-lea, Attar: după o lungă călătorie în căutarea adevăratului lor rege, Simorgul, păsările ajung în cea de-a șaptea vale, cea a uimirii. Locul în care simultan este zi și noapte, călătorul vede și nu vede, există și nu există. Dacă se agață de ceea ce cunoaște, de obiceiurile căpătate în timp, lumea văzută aici pare absurdă, incoerentă, de aceea poate cădea pradă disperării. Dacă acceptă însă deschiderea către această lume necunoscută, noua priveliște i se înfățișează în toată coerența și frumusețea sa... Firește că nu numai „lumea cuantică are locul său în *Valea Uimirii* (una dintre cele șapte văi din *Sfatul Păsărilor* a lui Attar), unde contradicția și indeterminatul îl pîndesc pe călător la tot pasul”, după cum anunță încă de la început autorul, ci și metodologia transdisciplinară însăși. Convergența aceasta simbolică, încă aluzivă aici, capătă materialitate lingvistică lipsită de dubii în prima dintre superbe *Teoreme poetice* (Editura Junimea, Iași, 2007) prin care se aproximează conceptul de „nivel de realitate”: „Valea Mirării – abisul dintre două nivele de Realitate. Noua Renaștere – emergența realității încarnate a mai multor nivele de Realitate”.

Astfel, dacă reținem referentul real pentru

„Isarlík” și cel livresc/ filosofic pentru „Valea Uimirii”, vom interpreta titlul ultimei cărți a academicianului Basarab Nicolescu drept sinteză a unui traiect auctorial care presupune două etape esențiale: traversarea lucidă a lumii reale (cu eludarea tuturor obstacolelor inerente și acceptarea la fel de conștientă a precarității ei), apoi opțiunea fermă pentru translumiile Spiritului. Abia împreună, ele configurează inițierea de esență și expresie transdisciplinară.

După cum astfel se poate relativ ușor observa, și în acest ultim epitext semnat de adeptul transdisciplinarității în act și în limbaj, conceptele fundamentale ale operei sale sînt plasate pe o poziție centrală. Prin urmare, singurul gen de devoalare a interiorității basarabnicolesciene pare a viza conturarea nodurilor și a semnelor esențiale în procesul de clarificare de sine întru transdisciplinar. Deși pare că apelează la scriitura așa-zis confesivă – fie la formula interviului, fie la cea similiaristică – Basarab Nicolescu preferă să obnubileze și aici amănuntele potențat intimiste, detaliile care unor cititori indiscreți să le dea impresia că îi pot descoperi vreo fantasmă inexistentă, vreun complex în zadar ocultat³.

Înseși evenimentele biografice invocate în acest op sînt amintite doar din perspectiva susținerii punctelor de vedere ale savantului și filosofului Basarab Nicolescu, pentru a clarifica datele contextuale în care acestea au fost prefigurate sau fundamentate. Mai mult, ca un Eliade⁴, de pildă, el oferă „accidentelor” biografice, detaliilor celor mai anodine, în ordinea aparenței, desigur, o semnificație substanțială, am spune epifanică – înțelegînd, prin manifestările sacralității în nivelurile de Realitate, ceea ce înțelege Basarab Nicolescu însuși: „terțul-sacru [care] se întrupează în noi, se naște în noi, el este acel noi care împacă omul cu universul”. De altfel, datele accentuat subiective, decupate din categoria evenimentialului intim, sînt reduse ca număr și întotdeauna sînt revelate cu discreție și demnitate. O demnitate exemplară, care străbate inclusiv tulburătorul eseu *La ce servește suferința? Reflecții asupra vieții prizonierilor de război români în lagărele sovietice*, unde se evocă șirul chinuitor de suferințe ale tatălui și ale celorlalți prizonieri de război care au trebuit să suporte infernul captivității în Libidoansk, Susdhal, Oranki sau Mînăstírka.

Chiar și atunci cînd se abandonează în voia unor volute autoreflexive stimulate în general de sinu-

soidele propriei memorii, autorul *eseurilor autobiografice* din *Interferențe spirituale* are grijă să nu puncteze decât evenimentele cele mai semnificative⁵ în ordinea destinului, așadar cele care au funcționat drept catalizatori în procesul tensionat al formării de sine, al devenirii ca asumare a unui destin cu miză transdisciplinară. Unele dintre ele fuseseră dezvăluite lui Michel Camus în *Rădăcinile libertății*: revelația precoce a existenței terțului, mijlocită de părintele Galeriu, apoi experiența coplesitoare de la începutul maturității (o experiență similară celei trăite, cu secole în urmă, de misticul Jakob Böhme), în sfârșit, întâlnirile decisive cu cei pe care îi va percepe drept autentici *oameni ai terțului*: Lupașcu (pe care-l cunoaște în 1968, imediat după sosirea în Franța, dar cu care se împrietenește în 1977), Fritjof Capra, Charles Sanders Pierce, Raymond Abellio (de care l-a legat, timp de douăzecișicinci de ani, o „prietenie filosofică și o prietenie de suflet”), poetul libanezo-sirian Adonis, poetul argentinian Roberto Juarroz. Fără excepție, „mari gînditori ai ternarului”, modele nu doar în sens pur livresc ci și, dintr-o perspectivă, în sens uman, care i-au mijlocit viitorului teoretician al transdisciplinarității intuițiile sau chiar certitudinile teoretice esențiale.

Asupra unora dintre lecturile decisive care l-au specializat în lumea fizicii cuantice, autorul revine în *De la Isarlık la Valea Uimirii*, consacrand pagini incitante inclusiv raporturilor ideatice strînse dintre sistemele ideatice ale autorilor care au avut un rol semnificativ în formarea sa ca specialist (așa cum se întîmplă, spre exemplu, în studiul *Jung, Pauli și Lupasco în fața problemei psihofizice*). Pagini dense, documentate sub raport științific, dar încărcate în special de o afecțiune deferentă, sînt închinare și lui Geoffrey Chew (*Geoffrey Chew și descoperirea Extremului Occident*), lui Werner Heisenberg (*Un profet al noii lumi: Werner Heisenberg (1901-1976)*), lui René Daumal (*René Daumal și Marele Joc*), lui Edgar Morin (*Pasiunea cunoașterii și solidarității*), lui Ștefan Lupașcu (*Stéphane Lupasco și lumea artei, Dialogul întrerupt: Fondane, Lupasco și Cioran*), Alexandru Proca (*Alexandru Proca (1897-1955), fondatorul școlii franceze moderne de fizică teoretică*).

Numeroase alte pagini sînt dedicate pasiunii devoratoare pentru cărți, pasiune moștenită pe linie paternă, după cum se recunoaște într-unul dintre interviurile adunate în *Drumul fără sfîrșit*, cel de-al

doilea volum din *De la Isarlık...*: „Sînt două surse ale cărților. Aveam cred șase ani, îmi petreceam vacanțele la bunicii din partea tatălui în satul care se numește Păcureți (...) Bunicii aveau o fermă imensă, cu multe clădiri, grajduri, livadă, un loc minunat. Era o singură încăpere, la primul etaj, în care bunica mea îmi spunea că e interzis să merg. Mirosea foarte frumos în acel loc, acolo era crescătorie de viermi de mătase. Cum de mic nu mi-au plăcut lucrurile interzise, am intrat bineînțeles în acea cameră: spre surpriza mea, am găsit una dintre cele mai extraordinare biblioteci pe care le-am văzut în viața mea. Erau acolo cărți, manuscrise, letopisețe din Evul Mediu românesc, monede de aur. A fost șocul care probabil a determinat pasiunea mea pentru cărți. Sînt un om al cărții (...) La casa părinților din Ploiești erau mai mult romane, și pe acestea le-am devorat, dar adevărata sursă a uimirii și a fascinației mele în fața cărților, de la Păcureți se trage”.

În mod cert, și în fiecare dintre secțiunile cuprinse în *Interferențe spirituale (Ctitorii, Mentorii, Permanentul miracol al prieteniei și Interferențe spirituale)* se plătește tribut acestei fascinații totale în fața cărților esențiale. Instanța auctorială își amintește cu nostalgie că a început să citească poezie cu un nesaț irepresibil, încă din adolescență, atunci cînd i-a descoperit pe cei trei poeți români Eminescu, Blaga și Barbu. Adică pe cei trei autori esențiali, considerați la maturitate drept axa fundamentală a culturii române. Probabil și pentru că Basarab Nicolescu îi va percepe drept veritabile „ființe ale transgresiunii frontierelor dintre diferitele domenii ale cunoașterii și dintre diferitele culturi”. Dar în special deoarece ei ilustrează la modul absolut Poezia. Adică un concept tare, esențial, al metodologiei transdisciplinare: să nu uităm că autorul *Teoremelor poetice* afirmase, tranșant, fructificînd intuiții mai vechi, determinate de hermeneutica operei poetice a lui Ion Barbu, faptul că doar „Cunoașterea poetică este cunoașterea cuantică a terțului tainic inclus” (VI. 1). Justificarea acestei opțiuni apărea, la fel, succint în *Rădăcinile libertății* – cunoașterea poetică este superioară celei științifice, pentru că ea unifică Subiectul și Obiectul, păstrîndu-le totuși integral distincțiile: „Ca orice mare poet, Adonis accede la izvorul însuși al poeziei – terțul tainic inclus, care unifică Subiectul și Obiectul, păstrîndu-le diferența”. Or, dintre cele mai sensibi-

lizatoare portrete pe care le putem regăsi și în *De la Isarlik la Valea Uimirii* sînt chiar cele dedicate poezilor: în special capitolele *Lucian Blaga – O vizită la Lancrăm în 1965*, respectiv *Cezar Ivănescu: Poetul și vîntoarea de oameni* cuprind pagini pătrunzătoare, în care intenția confesivă (mai apăsată ca în altă parte – a se vedea mărturisirea despre reculegerea la mormîntul lui Blaga sau izbucnirea în lacrimi la primirea testamentului spiritual al lui Cezar Ivănescu) este dublată de una să spunem reparatorie. Din această ultimă perspectivă, textul dedicat de Basarab Nicolescu plurivalentului Cezar Ivănescu („mare poet, dar și un om de o profundă cunoaștere filosofică, mai ales în domeniul filosofiei orientale”, cîntăreț excepțional, „un eficace editor” etc.) trebuie citit ca un panegiric perfect justificat – nu de „prietenia spirituală rară” care i-a unit pe cei doi sau de indignarea că moartea poetului vînat de semeni infami a fost „o supremă injustiție”, ci de convingerea intimă că „opera lui rămîne, intactă, în imediata vecinătate a operei unui alt mare nedreptățit, Mihai Eminescu”.

În sfîrșit, trebuie observat faptul că fiecare epitext scris de Basarab Nicolescu este, în fond, un omagiu adus întîlnirilor decisive, modelatoare de Destin. Primele dintre ele, înțelegem, sînt datoare unor oameni precum *Un Dascăl de altădată: Ion Grigore (1907-1990)*, pentru care Mentoratul nu însemna decît capacitatea uluitoare, de esență vizionară, de a recunoaște în tînărul Basarab Nicolescu „setea de absolut, dorința mistuitoare de cunoaștere” și, implicit, admirația fecundă pentru o personalitate de prim rang, ce reprezintă înșăși „gîndirea încarnată, spectacolul rațiunii revelîndu-și splendoarea în demonstrațiile matematice și în estetica teoremelor”. Omul de cultură deschis, ca niciun altul, către transdisciplinar își devoalează apoi afinitățile (s)elective pentru prieteni ca Mircea Ciobanu (*Martorul*), Vintilă Horia (*Un cavaler al Cunoașterii Ce Va Veni*), L. M. Arcade, „un înnoitor al limbii române, din rasa constructorilor de catedrale” (*L. M. Arcade și Cenaclul de la Neuilly*), Stelian Oancea (*Prubeag prin cea de-a patra dimensiune*), Eugen Simion (*Eugen Simion și inițierea prin cultură*), Roberto Juarroz (*Viața urmează vieții – Roberto Juarroz, 1925-1995*), André Chouraqui (*Prietenul meu, André Chouraqui (1917-2007)*, *Vizionarul*), Michel Camus (un adept al *Marelui Joc al transdisciplinar-*

ității), Mircia Dumitrescu (*Mircia Dumitrescu – un geniu generos și modest*) etc. etc.

După cum afirmam și în încheierea cronicii la volumul precedent al savantului, epitextele basarabnicolesciene ar putea fi așezate, precum celebra lucrare a lui Martin Buber, *Eu și Tu (Ich und Du)*, sub semnul formulei sintetice inspirate din debutul primului verset al Evangheliei după Ioan: „*la început este relația (Im Anfang ist die Beziehung)*”. La fel ca și autorul autenticei „biblii a dialogului”, scrise în 1923, Basarab Nicolescu citește întregul Destin prin prisma relației ca eveniment ontologic primordial, întrucît spațiul ei este locul de manifestare a Spiritului și cu siguranță o dimensiune superioară a ființei însetate de transgresiune.

Note:

1. Prilej pentru a relua conceptele-cheie ale transdisciplinarității: „Noțiunea transdisciplinară de niveluri de Realitate conduce și la o nouă viziune asupra *persoanei* umane, fondată pe includerea Terțului ascuns. În abordarea transdisciplinară, suntem confrunțați cu un *Subiect multiplu*, capabil să cunoască un *Obiect multiplu*. Unificarea Subiectului este realizată prin acțiunea Terțului ascuns, care transformă cunoașterea în *înțelegere*” etc. (subl. aut.);

2. În care este inclusă o interesantă analiză a structurii ternare a spațiului teatral specific remarcabilului om de teatru Peter Brook (care a adaptat/ re-prezentat inclusiv textul lui Attar, *Graiul păsărilor*);

3. Chiar și acestui tip de cititor îi va fi de altfel imposibil să demonstreze că Basarab Nicolescu suferă de oricare dintre „boliile profesionale ale diariștilor”, enumerate și analizate cu pertinență de Eugen Simion în *Ficțiunea jurnalului intim*, I, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005, pp. 272-279;

4. Pentru înțelegerea de adîncime a resorturilor care îi leagă pe cei doi savanți, a se vedea atît evocarea caldă din secțiunea *Cititorii (Mircea Eliade, sub semnul destinului)*, cît și hermeneutica transdisciplinară din secțiunea de *Interferențe spirituale (Ambiguitate și semnificație în Pe strada Mîntuleasa)*;

5. Din această perspectivă, am fi tentați să îi citim cel puțin *În oglinda destinului. Eseuri autobiografice*, respectiv primul volum din *De la Isarlik la Valea Uimirii* drept model de „jurnal de criză”, în sensul pe care îl conferă sintagmei Mihai Zamfir, în remarcabilul capitol despre *Jurnal de criză și jurnal de existență*, inclus în *Cealaltă față a prozei* (ediția a II-a, Cartea Românească, București, 2006): „Unii scriu jurnale despre tribulații excepționale și despre evenimente care schimbă un destin – ei scriu adică «jurnale de criză», dacă prin «criză» înțelegem un prag semnificativ al existenței” (p. 146).